

A korai magyar hanglemez-sajtó*

SZABÓ FERENC JÁNOS

1. Bevezetés

A 19. század végének egyik legnagyobb hatású találmánya, a hangrögzítés, illetve ennek eszközei, a fonográf és később a gramofon kifejlesztéséről viszonylag hamar tudósította a magyar sajtó a budapesti olvasókat.¹ Bár a fonográf-, illetve gramofonkereskedelem már 1900 előtt elkezdődött az Osztrák–Magyar Monarchia magyarországi felében is, viszonylag későn, 1911-től kezdődően jelent meg az első, kifejezetten beszélőgépekkel foglalkozó szaklap.² Mindössze két ilyen újság jelent meg magyar nyelven 1918 előtt: a *Zenekereskedelmi Közlöny* és a *Magyar Hanglemez Újság*.

A *Zenekereskedelmi Közlöny* nemcsak a rögzített hang, hanem általában véve a korabeli zenei vonatkozású médiumok szaklapja is volt: a zeneműkiadás, a hangszeripar, a beszélőgépipar és ehhez kapcsolódóan a hanglemezkiadás és ezek kereskedelme, továbbá a korai audiovizuális kísérletek témáival foglalkozott. Ezek egy része külön-külön korábban is jelen volt a magyar sajtóban, például a *Zenészeti Lapok* (1860–1876, szerk. id. Ábrányi Kornél), az első magyar zenei szaklap, még a hangrögzítés feltalálása előtt megszűnt, így értelemszerűen nincs benne szó hangfelvételekről, viszont a benne megjelent „Kompozitori szemle” a hazai zeneműkiadás egyik legfontosabb korabeli nyomtatott fóruma volt.³ A magyar hangszer-kereskedelem első folyóirata az 1901 és 1927 között megjelent *Magyar Zenészek Lapja* volt, ugyanakkor ebben sem nagyon esett szó a beszélőgépekről. Az 1877 utáni magyar zenei szaklapokban – *Zenelap* (1886–1911, alapító szerkesztő: Sággh József),⁴ *Zenevilág* (1900–1903, szerkesztő: Hackl N. Lajos),⁵ *A Zene* (1909–1914, majd 1925–1944, alapító szerkesztő: Sereghy Elemér)⁶ stb. – viszont ha elvétve is, de már találunk egy-egy

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Médiatudományi Kutatócsoport 2018. évi kutatási programja keretében készült.

1 A phonograph. *Vasárnapi Újság*, 1878. március 24., 190–191.; Edison új beszélő-gépie. *Vasárnapi Újság*, 1888. július 29. 513.; Az electrotechnika csodái. *Vasárnapi Újság*, 1890. december 7., 800.

2 Tanulmányomban a korabeli (minden bizonnyal a német „Sprechmaschine” szóból eredeztethető) szóhasználatnak megfelelően a „beszélőgép” kifejezést általában véve használom a fonográfra és a gramofonra mint olyan készülékre – a korszakban szinte hangszerre –, amely rögzített hangot játszik le. Azonban a kurrens amerikai szóhasználatlaltal ellentétben különbséget teszek a Thomas A. Edison által feltalált fonográf és az Emil Berliner által szabadalmaztatott gramofon között. A gramofon korabeli eltérő írásmódjától – gramafon – ebben a tanulmányban eltekintek.

3 SZERZŐ Katalin: Introduction. In: KÁRPÁTI János (szerk.): *Zenészeti Lapok, 1860–1876*. Baltimore, NISC, 2005. xix.

4 A *Zenelap* eleinte a fonográfrol, majd utolsó évfolyamában, 1910-től kezdődően, a gramofonról is közölt híreket, főleg kereskedői hirdetéseket.

5 A második *Zenevilág* című lapban elsősorban a fonográfal kapcsolatos híreket találunk, vélhetően azért, mert a lap megszűnéséig (1903) igen kevés gramofonnal és gramofonlemezekkel foglalkozó cég volt jelen Magyarországon.

6 A *Zene* szerkesztősége nem igazán kedvelte a hangzó médiumot, inkább szórakoztatóipari terméknek minősítette, ld. például Parsifal-láz. *A Zene*, 1914. február, 44. A hangrögzítés pozitív kontextusban csak ritkán szerepelt a lapban, ilyen volt például Vikár Béla fonográfal végzett népzene gyűjtői munkája, Uj egyetemes népdal-gyűjtemény. *A Zene*, 1914. január, 24. Ennek ellenére – nyilván üzleti megfontolásból – rendszeresen közöltek gramofonnal kapcsolatos hirdetéseket.

fonográfra, gramofonra vagy beszélőgépre vonatkozó említést, vagy legalábbis hirdetéseket. A *Zenekereskedelmi Közlöny* és a *Magyar Hanglezes Ujság* főként abban különböztek a zenei szaklapoktól, hogy elsősorban a kereskedelmi vetület – kotta, hangszer, rögzített hang forgalmazása – felől közelítettek a zenéhez. Így a korabeli zeneélet lehető legszélesebb spektrumát tárgyalták, a klasszikus zene – főleg az opera – mellett az operettet, a katonazenét, a magyar nótát, a kabarédalokat, sőt a prózai hangfelvételeket is.

A jelen tanulmányban a magyar nyelvű, beszélőgépekkel foglalkozó szaksajtó első korszakát tekintem át. A korszakhatárt a vizsgálható lapok élettartama, a hangfelvétel-technika változása és a magyar történelem együttesen határozták meg: az első világháború kitörése után legközelebb csak a húszas évek közepén, a rádiózás kezdetével jelent meg újra gramofonnal is foglalkozó szaklap Magyarországon. Bár 1918 előtt Magyarország történelmi szituációjából adódóan nemcsak a két említett gramofon-szaklap foglalkozott magyar hanglezesekkel és hanglezesekkel,⁷ e tanulmányban csak a már említett magyar nyelvű lapokra, a *Zenekereskedelmi Közlönyre* és a *Magyar Hanglezes Ujságra* fókuszálok. E két lap korábban sem média-, sem zenetudományi szempontból nem volt szisztematikus vizsgálat tárgya – a hanglezestörténeti kutatások is csak az egyik forrásként tekintettek a bennük lévő adatokra.⁸

2. *Zenekereskedelmi Közlöny* (1911–1914)

Nemzetközi kontextusban⁹ vizsgálva viszonylag későn, 1911 márciusában indult útjára a *Zenekereskedelmi Közlöny*. A lap fejléce nagyívű tervekről tanúskodik: a Magyar Zeneműkiadók és Kereskedők Országos Egyesülete (Budapest), a Société Générale Internationale de l'Édition Phonographique et Cinématographique (Párizs), az Anstalt für Mechanisch-Musikalische Rechte (Berlin) és a Budapesti Szerzőjog Értékesítési Központ hivatalos lapjaként hirdették magukat. E lista 1913 májusában a Magyar Szövegírók, Zeneszerzők és Zeneműkiadók Szövetkezetével, majd 1913 őszén – rövid ideig – a Magyar Hangszerkészítő Mesterek Országos Szövetségével bővült. Látható tehát, hogy sokféle zenei szakember érdeklődésére tarthatott

7 Az Osztrák–Magyar Monarchiában a jelenlegi adatok szerint két, címében is magyar vonatkozású, de német nyelvű beszélőgépszaklap is létezett: a *Die Österreichisch Ungarische Phonographen-Zeitschrift* (1907–1908?) és a *Die Österreich-Ungarische Sprechmaschinen- und Musikinstrumenten-Zeitung* (1907–1909). Ld. ezekről Stefan Galoppi doktori értekezésének sajtódokumentációról szóló fejezetét, Stefan GALOPPI: *Die Zeitschriftendokumentation*. In: Stefan GALOPPI: *Die Tonträgermedien in Österreich von 1900–1918*. Doktori értekezés. Universität Wien, 1987. 231–242.

8 Ld. például Veöreös Enikő, Molnár Tibor, Oldal Gábor, Simon Géza Gábor és e tanulmány szerzőjének publikációit.

9 A korszak legjelentősebb külföldi szaklapjai többnyire korábban indultak, mint a magyarok (zárójelben a kiadás helye és az indulás évszáma): *The Music Trade Review* (New York, 1878), *Bulletin phonographique et cinématographique* (Párizs, 1899), *Rivista fonografica italiana* (Milánó, 1900), *Phonographische Zeitschrift* (Berlin, 1900), *Граммофоны и фонографы* (Szentpétervár, 1902), *Talking Machine News* (London, 1903), *Talking Machine World* (New York, 1905), *Die Sprechmaschine* (Berlin, 1905) stb. A korai olasz sajtót Benedetta Zucconi dolgozta fel, ld. Benedetta ZUCCONI: *La riflessione fonografica sulla stampa periodica italiana del primo Novecento*. In: Benedetta ZUCCONI: *Coscienza fonografica. La riflessione sul suono registrato nell'Italia del primo Novecento*. Napoli–Salerno, Orthotes, 2018. 27–72. A korai osztrák gramofonsajtóról ld. GALOPPI i. m. (8. lj.). A hangfelvételekkel kapcsolatos szaksajtóról átfogóan ld. Sara VELEZ: *Sound Recording Periodicals*. In: Frank HOFFMANN (ed.): *Encyclopedia of Recorded Sound. Second Edition. Vol. 2*. New York – London, Routledge, 2005. 1021–1046.

számot. A lap több zenei vonatkozású médium – kotta, hangszer, audio- és audiovizuális dokumentumok és zenés színház – elsősorban kereskedelmi, egyben jogi, továbbá technikai és történeti jellegű témáival foglalkozott.¹⁰ Célja elsősorban az érdekvédelem, amint azt a szerkesztőség a nyitó szám vezércikkében megfogalmazta: közreműködni „annak a célnak elérésében, hogy a zenei élet eszközeit előteremtő ipar, és ezen eszközöket értékesítő kereskedelem érdekei kellő védelemben, feladatai gyors megvalósulásban részesüljenek.”¹¹

A lap kezdettől fogva két szerkesztőt foglalkoztatott: a főszerkesztő dr. Marton Sándor ügyvéd, színpadi kiadó és színházi ügynök volt.¹² Mellette felelős szerkesztői pozícióban dolgozott a Sas Náci álnéven ismert nótaszerző.¹³ A szignált cikkek alapján részben egyértelmű, részben pedig feltételezhető, hogy Marton a szakmájából adódóan elsősorban a jogi természetű és a színházi vonatkozású témákért felelt, míg Sas Náci az ezen felüli tartalomért. A szerkesztőség és a kiadóhivatal Budapesten, eleinte a IV. kerület, Károly körút 24. szám alatt, majd 1913. májustól a Bécsi utca 1. szám alatt működött (mindvégig azonos, 10–31 telefon-számmal). A lap előfizetési ára egész évre 6, míg fél évre 3 korona volt. Az egyes lapszámok havonta, hivatalosan elsején jelentek meg, de valószínűleg többször is volt némi késés.¹⁴ A terjedelem 16 oldal volt, ez alól csak egy kivétel volt: 1912 januárjában a második évfolyam első száma kétszeres terjedelemben jelent meg, azonban ez – ha jelöletlenül is – dupla számnak minősült: a következő hónapban nem jelent meg az újság.

Érdemes röviden kitérni a *Zenekereskedelmi Közlöny* zenefogalmára, azaz megvizsgálni, hogy milyen zene kereskedelmével foglalkozott.¹⁵ Bár elvileg mindenféle zenének – opera- és operettrészleteknek, magyar nótának, katona- és cigányzenekari hangfelvételeknek, héber és keresztény egyházzzenének stb. – teret engedtek, ez a műfaji sokszínűség szinte csak a lemezajánlókra és a zeneműkiadói újdonságok hirdetéseiére korlátozódik. A magyar klasszikus zenét leginkább a Liszt Ferencsel kapcsolatos – az 1911-es Liszt-jubileumi hangversenyekről,¹⁶ vagy újonnan felfedezett Liszt-művekről¹⁷ szóló – hírek képviselik, viszont a mai zene-

10 Ld. az első számról a *Budapesti Hirlap*ban megjelent recenziót: „igen nivós, érdekes tartalmu, elevenen szerkesztett uj szaklap jelent meg március elsején. Ez a havonta megjelenő szaklap a zenei élet kereskedelmi részével, a zeneműkiadás- és kereskedelem, a hangszeripar és kereskedelem, a gramofonipar és kereskedelem ügyeivel hozzáértéssel foglalkozik.” *Budapesti Hirlap*, 1911. március 2., 14.

11 A szerkesztőség (DR. MARTON Sándor – SAS Náci): Avatás. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. március 1., 1–2. 2.

12 A balatonboglári születésű Marton Sándor (1871–1938 vagy 1939) 1898-ban szerzett ügyvédi oklevelet, és mint ügyvéd főleg szerzői jogi ügyekkel foglalkozott. Az Újságírók Szövetségének és a Színpadi Szerzők Egyesületének főtitkára is volt. A *Zenekereskedelmi Közlöny* mellett a *Színpad* című szaklapnál is szerkesztőként dolgozott. Ld. Marton Sándor dr. In: SZENTMIKLÓSSY Géza Dr. (szerk.): *A magyar feltámadás lexikona. (A magyar legújabb kor története)*. Budapest, A Magyar Feltámadás Lexikona, 1930. 836.

13 Sas Náci (eredeti nevén: Áldor vagy Adler Miklós, 1875–1926) könyvkereskedőnek készült, európai utazásai után hazatérve a *Zenekereskedelmi Közlöny* mellett a *Tolnai Világlapja* szerkesztőjeként is működött. A Szerzői Jog Értékesítő Központ vezetője volt. 1900 után tűnt fel nótaszerzőként, később operettszerzőként is bemutatkozott. A világháborúban megvakult. Testvére, László, szintén nótaszerző volt, akit Ányos Laci néven ismerünk. Ld. Sas Náci. In: SCHÖPFLIN Aladár (szerk.): *Színművészeti lexikon. A színjátszás és drámairodalom enciklopédiája*. Budapest, Színészegyesület, 1929–1931. 4. kötet, 88.

14 Az 1913. október 1-jei dátumú lapszámban például találunk hírt a Magyar Hangszerkészítők Országos Szövetségének 1913. október 5-i megalakulásáról: Magyar Hangszerkészítők Országos Szövetsége. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 10.

15 A téma önálló tárgyalást érdemel, itt csak általános megállapításokra szorítkozom.

16 A rejtélyes Liszt ünnepély. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. október 1., 8.

17 Ismeretlen Liszt-kéziratok. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. június 1., 8–9.; Liszt kéziratok árverése. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. március 1., 8.

történeti kánon szerinti kortárs komolyzenét alig találunk a lapban.¹⁸ Az általános tartalmat tekintve a hangsúly inkább a közhasználatú zene, a népszerű műfajok irányába tolódik: igen sokat olvashatunk az operettújdonságokról és azok lemezre rögzíthető részleteiről,¹⁹ az 1913 tavaszán kezdődő európai, majd budapesti tangólávról,²⁰ illetve főleg a népies műdalokról, azaz a magyar nótáról.²¹ Mindez persze egybevág a zenei műfajok – a lap által is tárgyalt – korabeli médiában való arányaival. Nem véletlen, hogy mindkét vizsgált folyóirat között nótakottákat, meghirdette saját magyarnóta-pályázatát,²² sőt a *Zenekereskedelmi Közlöny* a díjnyertes dalok hangfelvételére és kottakiadványára is pályázatot írt ki.²³

A *Zenekereskedelmi Közlöny*ben számos visszatérő rovatot, illetve nem önállóan működő, de tematikus csoportba összeálló cikksorozatot találunk. A lap már a második számtól kezdve tartalmazott tárcát, az elsőt – egy Zerkovitz Béla zeneszerző mellett állást foglaló, kifejezetten a *Zenekereskedelmi Közlöny* számára megírt védőbeszédet – Faragó Jenő írta.²⁴ A tárcavonal alatt eleinte híres gramofon-előadók visszaemlékezései,²⁵ később többnyire beszélőgépekkel vagy hanglemezekkel, ritkábban hangszerekkel kapcsolatos karcolatok, novellák jelentek meg általában kevésbé ismert szerzőktől. Ezek közül kiemelkedik Karinthy Frigyes egy parodisztikus írása,²⁶ Móricz Pál magyar tánc történeti eszmefuttatása²⁷ és egy németből fordított cikk híres hegedűművészekről.²⁸ A tárcák és a vezércikkek szerzői túlnyomórészt az 1870-es, de még inkább az 1880-as években született fiatal írók és szakemberek voltak.

18 Kovács Sándor *La jeune école hongroise* című, francia nyelven publikált cikkét [magyarul ld. Az új magyar iskola. In: BALASSA Péter (ford., vál., jegyz.): *Kovács Sándor válogatott zenei írásai*. Budapest, Zeneműkiadó, 1976. 271–282.] röviden szemlézi a *Zenekereskedelmi Közlöny*: Francia lap magyar zenészekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. december 1., 7. Bartók és Kodály nevét említik egyrészt az Új Magyar Zene Egyesület megalapítását hírül adó, másrészt a Kisfaludy Társasághoz benyújtott népdalkiadványtervről szóló cikkben. Új Magyar Zene Egyesület. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. május 1., 8.; Új egyetemes magyar népdal-gyűjtemény. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. január 1., 12.

19 Például Kálmán Imre *A kis király* című operettjének bemutatója előtt: „Gramofon felvételekre különösen alkalmas számok a következők: Lepke a virágon... Halk, halk zsongás... Csillagom, csillagom... Húzzad csak... stb.” „Kis király.” *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. február 1., 12.

20 Az első tangóval kapcsolatos cikk a lapban: Új nóta – új tánc. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. május 1., 10. A *Zenekereskedelmi Közlöny* később zeneszerzői pályázatot is kiírt tangókompozíciókra: Tangó pályázat. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. január 15., 7. A pályázat végül eredménytelenül zárult, Tangó pályázat. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. április 15., 3.

21 A *Zenekereskedelmi Közlöny* több magyarnóta-történettel foglalkozó cikket is közölt, például NÁDOR Sándor: A magyar dalról. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. június 1., 2–3.; NÁDOR Sándor: A magyar dalról. (Befejezés.). *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. augusztus 1., 2–4. Ehelyütt nem kívánom részletesen tárgyalni azt a történeti jelenséget, hogy amit napjainkban magyar nótának nevezünk, azt a korszakban – így a *Zenekereskedelmi Közlöny* hasábjain is – népdalnak mondták. A magyar nóta történetéről leginkább kurrens összefoglalóként ld. SÁROSI Bálint: Mindennapi magyar zene Pesten és Budán. In: GYÁNI Gábor (szerk.): *Az egyesített főváros. Pest, Buda, Óbuda*. Budapest, Városháza, 1998. 351–370.

22 *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. január 1., 6.; A „Magyar Hanglemez Ujság” dalpályázata. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. október 1., 4–5.

23 *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. január 1., 7.; *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. január 1., 8.

24 FARAGÓ Jenő: Óh, az a Zerkowitz!... *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. április 1., 2–3.

25 KIRÁLY Ernő: Első éneklésem a gramofonba. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. június 1., 2–3.; ADORJÁN László: Blaha Lujza és a gramofon. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. július 1., 2–4.; GÖNDÖR Aurél: Apróságok. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. január 1., 2–3.

26 KARINTHY Frigyes: Értekezés a zenéről. (Akadémiai székfoglaló?) *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. március 1., 2–3.

27 MÓRICZ Pál: Magyar táncok. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. szeptember 1., 2–4.

28 A hegedű mesterei. Ford. K-né Hedda. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. január 1., 2–3.

A szerkesztők tehát nagyjából egy – náluk alig fiatalabb – generációt foglalkoztattak a lap fontosabb, szignált cikkeinek elkészítésére.

A vezércikk után többnyire jogi eszmefuttatás következett, általában Marton Sándor tollából – ezek gyakran sorozatokká álltak össze, például a kiadói jog reformjáról²⁹ vagy a magyar kiadók és szerzők külföldi érdekképviseléséről,³⁰ sőt egy időben jogi tanácsadás rovat is volt. A jogi vonatkozású témák végig jelen voltak a *Zenekereskedelmi Közlöny* profiljában, de a harmadik évfolyamtól kezdve kissé háttérbe szorultak. Főleg a kiadói és a szerzői jogok tekintetében érvelt kitartóan a szerkesztőség, ez utóbbi leginkább hangsúlyos tényezője a lemezek címkéjére ragasztandó szerzői engedélyjegyek kérdése volt, ami abból is látszik, hogy már a legelső szám első tematikus cikke is erről szólt.³¹ Érthető a szerkesztőség igyekezete e téren, hiszen a szerzői engedélyjegyek alkalmazása – vagy nem alkalmazása – nemcsak a beszélőgépszakma, de a zeneszerzők és a zeneműkiadók számára is kulcsfontosságú volt. Az utókor nézőpontjából tekintve mindez talán 1913 nyarán vált igazán érdekessé, amikor a Rózsavölgyi és Társa kottakiadványainak mechanikai hangszerekre vonatkozó jogait az Odeon International Talking Machine Companytól átvette a Szerzőjogi Központ, így már a többi lemezcég is közvetlenül, az Odeon engedélye nélkül készíthetett hangfelvételt például Erkel Ferenc *Himnuszából*.³²

A másik legfontosabb és a lap hasábjain leghosszabban jelen lévő jogi tárgykörből a magyar gramofonos szakma érdekképviselését biztosító egyesület létrehozásának körülményei – és főleg buktatói – ismerhetők meg. Sas Náci már a második szám vezércikkében a beszélőgépkereskedők és -iparosok egyesületének létrehozása mellett érvelt,³³ felhívása azonban sokáig nem talált értő fülekre. Annak ellenére sem, hogy a lap mindent megtett ennek érdekében: a cikkek közt igen gyakran találunk a túlzottan alacsony, lenyomott áron árusító, ezáltal a szakma becsületes képviselőit megkárosító, haszonleső kereskedők miatti felháborodott hangvételű tudósításokat,³⁴ sőt még a német gramofonszakmai egyesület ülésén felmerült hasonló aggodalmakról is beszámoltak.³⁵

Az egyesület létrehozására irányuló törekvések 1913 nyarán kezdtek konkrétabb formát ölteni: néhány lemezcég képviselője megállapodást kötött a Szerzőjogi Központtal, hogy bizonyos fix összeg alatt nem szállítanak hanglemezeket.³⁶ A következő hónapban már hírül adta a lap, hogy 1913. július 20-án az Iparegyesület dísztermében megalakult a Magyar Beszélőgépkereskedők és Iparosok Egyesülete – azonban a hír keserű: a kevés jelenlévőből csak a tisztikart lehetett megválasztani, tagságra már nem futotta, így az egyetlen közölhető információ az maradt, hogy a jelenlévők az ülés után együtt elmentek

29 Marton Sándor négy cikket írt a témában. MARTON Sándor: A kiadói jog reformja. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. május 1., 2–4.; 1911. június 1., 2–4.; 1911. július 1., 2–4.; 1911. szeptember 1., 2–5.

30 Marton öt cikket is írt erről. MARTON Sándor: Hogyan védi meg jogát a magyar kiadó és szerző külföldön? *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. október 1., 2–4.; 1911. november 1., 3–5.; 1912. január 1., 3–5.; 1912. június 1., 3–4.; 1912. július 1., 3–5.

31 DR. MARTON Sándor: Az engedélyjegy. (Licenz márka.) *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. március 1., 2–4.

32 Rózsavölgyi kiadványai. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. június 1., 9–10.

33 (S. N.) [Sas Náci]: Egyesülés. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. április 1., 1.

34 Például: Levél a szerkesztőhöz. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. december 1., 7.; Humbug. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. június 1., 8.

35 L. I. [Liebner József?]: Egy érdekes ülésről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 11–12.

36 Hírek egy új egyesülésről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. július 1., 9.

a Casino de Parisba.³⁷ A következő választmányi ülések – 1913. augusztus 11.³⁸ és 1913. október 5.³⁹ – szintén nem vezettek eredményre.

Az előrelépés érdekében Sas Náci az 1913. októberi számban saját egyesületi programjavaslatát is közzétette.⁴⁰ Az egyesület tagjainak viszont a későbbiekben is inkább a közös szórakozás bizonyult fontosnak: 1913 novemberében meghirdették a „Gramofonos vasárnapok” sorozatot, amelynek keretében a tagok vasárnaponként a Pilseni Sörözőkban gyűltek össze.⁴¹ Sokat mond, hogy ide hívták össze az alapszabályok módosítása miatt szükségessé vált rendkívüli közgyűlést is,⁴² sőt, 1914. február 7-re táncestélyt is meghirdettek.⁴³ A Magyar Kereskedelmi Csarnok helyiségeiben megtartott estélyen a legnépszerűbb gramofonelőadók – Király Ernő, Asszonyi László, Rossi Rosina, Revere Gyula, Csóka Ödön stb. – is felléptek.⁴⁴

Az Egyesület tagjai – lévén különböző magyar és nemzetközi lemezcégek, valamint egymással konkurens budapesti lemezkereskedők képviselői – valószínűleg bizalmatlanok maradtak egymással szemben, amit a lap ismét vezércikkben panaszolt fel.⁴⁵ Sas Náci azonban nem adta fel, a másik oldalról is próbálkozott: 1914 tavaszán a viszonteladók nyújtottak be memorandumot az Egyesületnek, amelyben követelték az árkonvenció meghatározását és betartását.⁴⁶ A javaslatokat az Egyesület márciusban megtárgyalta, de érdemi határozatot nem hozott.⁴⁷ Sas Náci mindezek miatt egyre erőteljesebben ostromozta a gyárosokat és a nagykereskedőket, követelve, hogy egyezzenek meg egymással: „Azt mondják, az egyesület arra való, hogy nem a nagykereskedő, hanem a kiskereskedő érdekeit védje. No de – és ezt már oly sokszor mondtuk el! – nem-e egy út vezet a kis- és nagykereskedő boldogulásához? Hiszen az egyik a másik nélkül meg nem állhat?!⁴⁸ Új remény csillant 1914 májusában a megegyezésre,⁴⁹ azonban az utolsó, az Egyesülettel kapcsolatos hírek egy 1914. június 17-ére tervezett visegrádi hajókirándulásról szólnak.⁵⁰ A kirándulás „közbejött akadályok miatt elmaradt”, így július 5-ére tették át.⁵¹ Nem tudjuk, hogy a szarajevói merénylet végleg megakadályozta-e a hajókirándulást, az azonban valószínű, hogy az angol, német, francia, osztrák és magyar cégek budapesti képviselőit tömörítő Egyesület további működését ellehetetlenítette a világháború kitörése.

37 Egyesülés. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. augusztus 1., 4–5.

38 Beszélőgépkereskedők választmányi ülése. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. szeptember 1., 4–5.

39 A Magyar Beszélőgépkereskedők és Iparosok Országos Egyesülete. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 10.

40 Mit kell tennünk?... *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 4–5.

41 Gramofonos vasárnapok. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. november 1., 5.

42 Beszélőgépkereskedők közgyűlése. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. december 1., 9.

43 Mulató gramofonosok. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. január 1., 11.

44 Gramofonosok művészestélye. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. március 1., 7.

45 Boldog újvet! *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. január 1., 1–2. 2.

46 Viszontelárusítók kívánságai. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. március 1., 1–2.

47 A Magyar Beszélőgépkereskedők és Iparosok Országos Egyesülete. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. április 1., 6.

48 Rossz viszonyok. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. május 1., 1–2.

49 Elejtett kartellterv. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. május 1., 1–2.

50 A Magyar Beszélőgép Kereskedők. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. június 1., 6.

51 Gramofonosok kirándulása. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. július 1., 10.

A *Zenekereskedelmi Közlöny* tudósítói jelen voltak a lap tematikája szempontjából fontos szakmai eseményeken, így beszámoltak például a lipcsei nemzetközi zenei vásárokról.⁵² Jóval kevésbé minősülnek beszámolónak a zenés színházi újdonságokról szóló tudósítások, amelyek nem egy esetben utaltak a mű részleteiből már megjelent kottákra, sőt sajátos ajánlóként akár a lemezfelvételre alkalmas részletek címét is megadták.⁵³ Ezeknél azonban jóval különlegesebb az a cikk, amelyből megtudjuk, hogy az Első Magyar Hanglemezszerkezet hangfelvételeket készített a Nők Nemzetközi Választójogi Szövetségének (International Woman Suffrage Alliance) 1913-as Budapesti Kongresszusának jeles résztvevőivel.⁵⁴ A felvételeket Jakobovits József megbízásából a beszámolót elkészítő Benedek László rendezte, aki Bédy-Schwimmer Rózát,⁵⁵ a Kongresszus szervezőjét is bevonta a tervbe. A felvételek 1913. június 16-ától kezdődően a Fővárosi Vigadó egyik termében készültek, a fordító és sokszorosító iroda szomszédságában. Számos előkelő vendéget sikerült rávenni, hogy a felvevőtölcsér elé álljon, így készült hangfelvétel magyar, német, angol, holland, belga, dán, kanadai, amerikai és dél-afrikai delegátusokkal, továbbá az ugyanekkor üléselő férfiliga néhány tagjával. Bár a felvételek elkészültének tényét Herczka Stefi cikkhez mellékelte fényképe is tanúsítja – a képen a kaliforniai Francis Wills áll a tölcser előtt –, a kutatás jelenlegi állása szerint egyetlen hanglemez sem maradt fenn ezekből a hangfelvételekből.

A *Zenekereskedelmi Közlöny* előszeretettel adott hírt technikai újdonságokról: gramofonalkatrészek fejlesztéséről, új találmányokról. Különösen nagy érdeklődést tanúsított az audiovizuális kísérletek, azaz a hangosfilm létrehozására irányuló korai próbálkozások iránt. Hírt adtak a Gaumont projektograph-szabadalmáról,⁵⁶ a Pathé Frères színeket vetítő beszélőgép-automatájáról,⁵⁷ Thomas Edison kísérleteiről,⁵⁸ vagy épp az audiovizualitás olyan formájáról, mint amikor egy párizsi cég úgy játszott le közönség előtt gramofonlemezeket, hogy közben a lemezen hallható énekest egy-egy színész megszemélyesítette a színpadon: „az estélyrendezők alkalmas alaku színészeket választanak ki, akik Caruso, Titta Ruffo maszkját veszik fel, kik természetes gesztusokkal kísérik a gramofonlemezek énekét.”⁵⁹ A lap egyik munkatársa 1913 nyarán a technikai újdonságokon elgondolkozva már a zenés tévésínházat álmodta meg:

52 Lipcsei vásár. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. március 1., 6.; F. R.: A lipcsei tavaszi vásár. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. április 1., 3–4.; Tavaszi Vásár. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. május 1., 3–4.; A lipcsei őszi vásár. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. augusztus 1., 8.; Őszi vásár Lipcsében. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. szeptember 1., 6.; Lipcsei vásár. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. március 1., 7.; Michaelis-Messe. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. szeptember 1., 5.; L. I. [Liebner József?]: Egy érdekes ülésről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 11–12.; A lipcsei vásár. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. április 1., 6.

53 Például: A mexikói leány. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. december 1., 11.

54 BENEDEK László: Hanglemezfelvevételek a nőkongresszusról. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. július 1., 1–3. A Nők Nemzetközi Választójogi Szövetségéről és annak magyar kapcsolatairól ld. KÉRI Katalin: *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon. 1867–1914*. Pécs, Pannónia Könyvek, 2008. 78–79. A budapesti kongresszusról részletesebben ld. CZEFERNER Dóra: Nemzetköziség a századforduló hazai feminista mozgalmában. *Újkor.hu*, 2015. március 1.

55 Bédy-Schwimmer Róza (1877–1948) a magyar feminista mozgalom egyik úttörője volt, életrajzát ld. KÉNYERES Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967. 1. kötet, 157.

56 A beszélő mozgókép. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. március 1., 9.

57 Pathé Frères új villamos beszélőgép automatája. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. április 1., 5.

58 Edison és a fonográf. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. október 1., 9.; Edison „kinetofon”-ja. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. február 1., 11.

59 Gramofon hangverseny. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. február 1., 5.

„Hogy mi mindent jelent a teljesen tökéletes beszélő film megkonstruálása, azt egy lélekzetvételre bizony nagyon nehéz volna elmondani. Zenészek, zenekarok, hegedű-, zongora-művészek, énekesek, énekesnők, táncosnők új kereseti forráshoz jutnának. Új és bőséges jövedelem jutna az íróknak, akinek művét szabad szóval is reprodukálja a film. Mily rengeteg pénzt fog kapni egy nagy zeneszerző, például Puccini, aki a mozi számára ír operát, hogy azt egyszerre a világ tizezer helyén adják elő.”⁶⁰

Az új találmányok persze új jogi természetű kérdéseket is szültek: 1914 májusában Adorján László hívta fel a figyelmet arra, hogy a Tündér mozgóban olyan filmet játszottak „beszélő-filmként”, amely eredetileg egy gramofon-szkeccs volt, csak elkészítették hozzá a mozgóképet, és az előadáson egyszerre játszották le a filmet és a gramofonlemezt.⁶¹ Adorján felvetése jogosnak tűnik: a gramofonszkeccs szerzője semmiféle jogdíjat nem kap a filmért, miközben az szerzőként járna neki.

Az egyik legfontosabb téma a lapban természetesen az újonnan megjelenő gramofonlemez hirdetése és ismertetése volt. A „Garde.” szignójú kritikus havonta szemlélte az újonnan megjelenő lemezeket: egyrészt a frissen felvett repertoárt a cégek által beküldött kiadói hirdetések alapján, másrészt magukat a hangfelvételeket is a mutatópéldányok jellemzésével. A jellemzések nem minősíthetők igazi lemezkritikának, recenzióknak, megfogalmazásukból érződik, hogy inkább a kiadványok népszerűsítése – a lemezpiac élénkítése – a céljuk.⁶² Elmarasztaló kritikát mindössze egy alkalommal, 1913 áprilisában olvashatunk – ez azonban épp emiatt különösen feltűnő: „Odeon utóbb nem jött ki új felvételekkel; a régiakat árulja mindenfelé, melyek – sajnos – nem nagyon mennek, mert köztük sok a nem nagyon sikerült.”⁶³ A rövid leírások sokszor sablonosak, időnként egyáltalán nem tartalmaznak érdemi információt,⁶⁴ ám a részletek között olvasva értékes információkra lelhet a magyar hanglemeztörténet iránt érdeklődő kutató. Információkat szerezhetünk előadóművészekről és lemezeikről, hogy csak az ismertebbeket említsük: Szőke Szakáll komikus-színész első lemezfelvételeiről,⁶⁵ Bachmann (Bihar) Sándor operaénekes első lemezeiről és azok sikeréről,⁶⁶ Király Ernő operetténekes kizárólagos szerződteséről a Columbia lemezcégnél,⁶⁷ vagy Rózsa S. Lajos operaénekes 1914-ben megjelent árialemezeiről.⁶⁸ Különösen értékesek a lemezcímkéken jelöletlen közreműködők adatait eláruló elejtett megjegyzések, például Tolnai Béla zongorakísérői és hangszerelői mun-

60 L. K. [Lovász Károly?]: Beszélő és zenélő mozgó képek. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 2–3.

61 ADORJÁN László: A beszélő film és a gramofon. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. május 1., 11–12.

62 Az első valódi magyar lemezkritikának a diszkológiai kutatás jelenleg Péterfi István Gramofonlemez-kritika című cikkét tartja, amely a *Magyar Hírlap* 1928. szeptember 15-i számában jelent meg. Gyűjteményes kötetben ld. PÉTERFI István: *Fél évszázad a magyar zenei életben. Válogatott zenekritikák (1917–1961)*. Budapest, Zeneműkiadó, 1962. 110–111.; ld. továbbá SIMON Géza Gábor: *Magyar hanglemeztörténet*. Budapest, JOKA, 2008. 45.

63 GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. április 1., 3–5. 5.

64 Például 1914 júniusában ennyi jelent meg a Parlament Record márkanevvel kibocsátott újdonságokról: „Parlament-Record mindent hoz, amire a hanglemez kereskedelemnek szüksége van. Műsora szerencsés kézzel van összeválogatva és érthetővé teszi azt a nagy érdeklődést, melyben a Parlament-Recordnak viszontelárusítók körében része van.” GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. május 1., 3–5. 5.

65 Szőke Szakáll ezuttal először próbálkozott a felfelvőgép előtt. GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. május 1., 7–8. 7.

66 GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. október 1., 4–5. 4.; GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. augusztus 1., 4.

67 GARDE.: Új lemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. október 1., 7–8. 8.

68 GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. április 1., 2–4. 3–4.

kájáról a Dacapo Record lemezein,⁶⁹ vagy Vavrinecz Mór zeneszerző karnagy közreműködéséről a Columbia 1912 karácsonyára kiadott egyházzenei felvételein.⁷⁰

Primer források hiányában sokszor csak e hírekből nyerhetünk adatokat a lemezcégek budapesti képviselőiről,⁷¹ de pontosan datálható információkat kapunk az új lemezmárkák megjelenéséről is.⁷² A hangfelvételeket készítő hangtechnikus szakemberek, hangmérnökök nevét a diszkológiai kutatások során rendkívül nehéz feltárni, azonban a *Zenekereskedelmi Közlöny* újdonságértésítői között rábukkanhatunk ismertebb, a szakirodalom alapján beazonosítható – John Daniel Smooth,⁷³ Charles Butler Gregory,⁷⁴ Franz Hampe,⁷⁵ Giuseppe Gidino,⁷⁶ Ivor Robert Holmes⁷⁷ – és kevésbé ismert, például Babetti,⁷⁸ Hoffmann,⁷⁹ „Goilet mester”⁸⁰

69 „[A] hangszereléseket és zongorakiséreteket a szakmában jó hírnévnek örvendő Tolnai Béla, karnagy szolgáltatja [a Dacapo Record felvételeihez].” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. április 1., 3–5. 5.

70 GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. január 1., 3–5. 5. E lemezekről ld. SZABÓ Ferenc János: Templomi énekektől a »Templomi kar«-ig: vallásos énekek magyar hanglemezen (1900–1920). *Magyar Egyházzene*, XX/1. (2012–2013), 43–54.

71 „[A Gramofon Társaság budapesti vezetője,] Conrad Henrik igazgató Bécsbe ment, de Konrád Frigyes, az új igazgató szorgosan dolgozik a legközelebbi műsoron.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. július 1., 8. A Rena lemezek új budapesti képviselőjének „neve Klein A. Arnold, címe: Budapest, VII., Rombach-utca 8.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. július 1., 8. „A »Baby [Record]« tudvalevőleg csak gyűjtő cím, mely alatt a kontinens legjobb gyárainak kizárólag legjobb felvételei vannak csoportosítva. [...] A »Baby« beszélőgépeket is gyárt, sőt gépei ezidő szerint Európaszerte kedvelt típusok.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. december 1., 3–5.

72 A Szabadi Record első megjelenése a piacon. GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. június 1., 8–9. 9. „Parlament-Record új hanglemez, melyet a Szemere és Társai cég hoz ki. A »Parlament« különféle, legjobb gyártmányú hanglemezek ügyes kézzel válogatott szeriája. Műsora a legujabb és legjobb művészek és zenekarok produktumai, és így bizonyos, hogy rövidesen nagy elterjedtségre tesz majd szert.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 5–6., 6. Az Első Magyar Hanglemezgyár Original Victoria Record márkájáról ld. Original Victoria Record. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. április 1., 8.

73 „[Az Odeon] felvételeit a biztoskezü [John Daniel] Smooth mester csinálja és így meg van minden garancia arra nézve, hogy jó felvételek kerülnek majd forgalomba.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. november 1., 8–9., 8.

74 „Az angol [Columbia] társaságnak Gregori [sic, recte: Charles Butler Gregory] nevű technikusa mintha bűvész volna, oly csodás dalokat tud teremteni a rábizott élettelen anyagból.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. május 1., 4–5., 5.

75 „A felvételeket a Gramofon Társaság régi, bevált technikusa, [Franz] Hampe készítette.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. szeptember 1., 3–4.

76 „A [Metafon] felvételeket G[iuseppe] Gidino, a Fonotipia volt technikusa készítette, s ha a próbák nem csálnak, olyan rutinnal, amilyennel csak kevés ember képes felvételeket csinálni.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. szeptember 1., 3–4., 4.

77 „A[z Első Magyar] Hanglemezgyár által jelentékeny anyagi áldozatok árán szerződte[te]tt új felvételi igazgató, [Ivor Robert] Holmes, szakavatott keze munkája, hisszük sok-sok más kitűnő felvételt messze túlhaladó, a legkényesebb igényeknek megfelelő hanglemez újdonságot fog eredményezni.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. december 1., 3–5., 3.

78 „A [Diadal] felvételeket Babetti, a felvevő technikuskok egyik legzseniálisabbika eszközli.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. november 1., 8–9., 8.

79 „[Az Első Magyar Hanglemezgyárnál] a felvételeket Greiner Antal és Hoffmann, a gyár kitűnő technikusai készítették.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. december 1., 4–6., 5.

80 „Hogy igazán jó felvételek készülnek a Dacapo-nál, azt a felvevő, Goilet mester, továbbá a műsor összeállítója és rendezője, Szabadi Nándor garantálja.” GARDE.: Uj hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. április 1., 3–5., 5.

és „Homuth úr”⁸¹ – tevékenységének írásos nyomára. Hasonlóan értékesek a hangfelvételi helyszínekre,⁸² illetve a konkrét vagy legalábbis a források alapján kikövetkeztethető hangfelvételi időpontokra vonatkozó adatok.⁸³ Az újdonságok hirdetésének dátumai azonban körültekintéssel kezelendők: a diszkográfiai forrásokból ismert dátumok alapján nyilvánvaló, hogy például a Gramophone Company évente egy vagy két alkalommal megrendezett hangfelvételi ülésszakainak felvételeit több hónapra elosztva találta újdonságként a cég, illetve a *Zenekereskedelmi Közlöny*.⁸⁴

A Magyarországon működő lemezcégek történetéhez is rendkívül gazdag forrásanyagot tartalmaz a *Zenekereskedelmi Közlöny*, ezért nem meglepő, hogy a diszkológiai kutatás mindaddig elsősorban e témában tekintett forrásként a lapra.⁸⁵ Az Első Magyar Hanglemezzgyár mint egyetlen önálló magyar lemezcég igen nagy hangsúllyal szerepel az újság hasábjain mind a hírek, mind a hirdetések tekintetében, a külföldi cégek közül pedig szervezettségének köszönhetően a Gramophone emelkedik ki, amely a cégek közül rendszerint elsőként küldte be az újdonságajánlóit,⁸⁶ és nemcsak a legérdekesebb híreket kínálta, hanem a rendelkezésre állásukról is tanúskodik, hogy ezekhez gyakran fényképet is biztosított.⁸⁷

A *Zenekereskedelmi Közlöny* néhány évfolyama egybeesik a Lindström-konzern létrejöttének magyar szempontból legizgalmasabb éveivel. A lap 1911-ben még önálló lemezcég kiadványaiként ismertette az Odeon, a Favorite, a Dacapo, a Jumbola és a Lyrophon lemezeit, azonban 1911 szeptemberében már megjelent a hír Carl Lindström egyre növekvő cégéről, amely megvásárolta a londoni Fonotipia Company Ltd.-t és a Beka Record AG-t.⁸⁸ A Favorite, a Lyrophon és a Dacapo lemezmárkák 1913-ban csatlakoztak a cégcsoporthoz,

81 BENEDEK László: Hanglemezzfelvételek a nőkongresszusról. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. július 1., 1–3., 2.

82 A Diadal lemezekről megtudjuk, hogy a hangfelvételek a Royal Szállóban készültek. GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. március 1., 10–11., 11. Több helyszínt is említ a lap 1911 novemberében, sajnos a lemezcégek megnevezése nélkül: „Valamennyi gyáros, most készíti új felvételeit. Az egyik a »Páris«, a másik a »Fehér ló«, harmadik a »József főherceg«, a negyedik a »Royal« szállókban, csak a Gramophon Társulat van abban a kellemes helyzetben, hogy saját helyiségeiben eszközölhessen felvételeket.” GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. november 1., 8–9., 8.

83 „Az »Odeon« új szerb, bolgár és bosnyák felvételek létrehozásán fáradozik. Deckmann Gyula, a budapesti fióközlet igazgatója, az elmúlt hó 20-án kezdte meg a felvételeket, melyek előreláthatólag 3 hétig fognak tartani.” GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. július 1., 8. „Dacapo-Record [1913.] április 1-én kezdte meg új felvételeit.” GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. április 1., 3–5., 5.

84 A *Zenekereskedelmi Közlöny* 1913. januári számában még az 1912 augusztusában készült felvételekről olvashatunk. GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. január 1., 3–5., 3. A februári számában hírt adtak a januári felvételekről. GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. február 1., 7–10., 7. A januári ülésszak felvételeit viszont márciusban és májusban ismertették. GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. március 1., 3–4., 3.; GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. május 1., 4–5., 4. A Gramofon Társaság magyar felvételeiről ld. Alan KELLY: *His Master's Voice. The Central European Catalogue (70000 to 79999). A Complete Numerical Catalogue of Central European Gramophone Recordings made from 1898 to 1929 in Prague, Budapest, Bucarest, Sofia, Zagreb and elsewhere by The Gramophone Company Ltd.* CD-ROM, 2009.

85 Ld. például VEÖREÖS Enikő: *A magyar hanglemezzgyártás története 1900–1920 között*. Kézirat, 1995. MTA BTK ZTI; VEÖREÖS Enikő (szerk.): *Magyar hangemlékek. Komolyzenei diszkográfia 1900–1957-ig. Magyarországi hanglemezzkiadványok Hungarika normál lemezen*. Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár, Zeneműtár.

86 Mint azt a lemezkritika rovatból megtudjuk, az egyes számokban szereplő lemezzajánlók sorrendje a cégek beküldési sorrendjét tükrözi. GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. január 1., 4–6. 6.

87 Például: Állatok a gramofon előtt. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. szeptember 1., 7.; A reklámmember. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. június 1., 10–11.

88 Centralizáció. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. szeptember 1., 1.

amely ekkorra már Albert Grünbaum lemezgyárát is felvásárolta.⁸⁹ Bár a lap továbbra is külön márkaként tudósít a Lindström-konzernhez tartozó lemezcégekről – ennek köszönhetően értékes adatokat nyerhetünk például a Favorite és a Dacapo újrainduló magyar sorozatainak részletgazdag híreiből⁹⁰ –, de a megjelent írások alapján nyilvánvaló, hogy tudtak a márkák összetartozásáról.⁹¹

A lemezkereskedelem nemcsak a gramofonkereskedők érdekvédelmi szervezete kapcsán volt jelen a lapban: számos céges hirdetést találunk, eleinte a lap mindegyik (kotta, hangszer, hanglemezszer, gramofon) fő tematikus irányvonalából. Később a kottahirdetések száma jelentősen csökkent, míg a hanglemezszer-újdonságok kiemelt hirdetése megélenkült. Az első, már számadatot is közlő hirdetések 1911 októberében jelentek meg az Első Magyar Hanglemezszer-újdonságairól,⁹² később a Diadal Record, a Parlophon, a Meteor és az ABC Grand Record kiadványairól találunk még katalógusszámokat is tartalmazó reklámokat. E hirdetések az üzleti működés természetéből adódóan nem feltétlenül csak újdonságokat tartalmaztak – inkább az éppen kapható lemezek listáinak tekintendők.

A lap 1912 júliusától új rovatot indított „Üzleti újdonságok” címmel. Ezzel gyakorlatilag párhuzamosan elkezdődött egy érdekes folyamat: az új rovat adott helyet az aktuális híreknek, míg a lapban időről időre felbukkantak a zenekereskedelem történetével foglalkozó cikkek. A lap 1913 februárjában közölte a 19. század eleji Pest egyetlen hangszerkereskedő cége, a Kerner és Vogel 1813-as hirdetését: így hirdetett egy hangszerkereskedő száz évvel ezelőtt,⁹³ 1913 júniusában pedig Ren Mulford New York-i tanár reklámtörténetéről szóló előadását szemlélte a lap. Ebből megtudhatjuk, hogy Mulford az első olvasható hirdetést 1698 októberére tette, szerinte azelőtt csak kikiáltók útján hirdettek az emberek, és a hirdetések fejlődéséről tanúskodik, hogy 1832 és 1853 között az angol parlament adót vetett ki a reklámokra. A vizuális reklám azonban megállíthatatlannak tűnt: „Az őserdőkön keresztül futó vonat utasai az erdők fáin is hirdetéseket olvashatnak.”⁹⁴ Az összefoglaló végén a téma magyar vonatkozásait is megtudjuk: eszerint Magyarországon Ráth Máttyás 1780-ban megindult *Magyar Hirmondó* című lapjában voltak az első hirdetések.

A kereskedelmi reklám azonban épp a hangrögzítés feltalálásának köszönhetően hatalmas változáson ment keresztül, és a vizuális forma mellett az audio is megjelent. Ennek, ha csak korai jeleit is, de már tetten érhetjük a *Zenekereskedelmi Közlöny* hasábjain. Nem elsősorban kereskedelmi hirdetés volt, mégis a hang általi figyelemfelkeltés volt a koldus célja, aki zenével próbált pénzt keresni. Adorján László az ilyen házalás történetét tekintette át 1912 augusztusában megjelent írásában, a vak gitárostól a kintornáján Klapka-indulót játszó „ál-negyvennyolcas” honvéden keresztül a legmodernebb módiig, a gramofonig:

89 A Lindström cég új vállalatai. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 11. Albert Grünbaum lemezgyáráról ld. Magyar lemezgyártás. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. június 1., 11.

90 A Favorite újdonságairól szóló hírek alapján tudjuk beazonosítani, hogy az -xx végződésű matriceszámsor 1913-ban indult. A beazonosítás alapja: GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. április 1., 3–5., 5. A Dacapo új magyar sorozatáról ld. GARDE.: Új hanglemezekről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. február 1., 7–10. 9–10.

91 Például: „A Liebner cég [Diadal Record] mindig tudta mit csinál, most is oda fog huzni, ahová érdekeinek megvédelme végett huznia kell. Tudjuk, hogy Diadal: Beka – Beka pedig Lindström.” Valamit tenni is kell! *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. február 1., 1–2.

92 *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. október 1., 7.

93 k. e.: Hogyan hirdetett egy hangszerkereskedő 100 év előtt. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. február 1., 3.

94 Mióta hirdetnek az emberek? *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. június 1., 12.

„A gramofon, a modern technika e csodás vívmánya, pompás, könnyen kezelhető kereseti eszköz. A gramofon csinos, kis faburkolatba kerül, azután a kezelője ráállítja összecsuksútható faállványra, ráilleszti a tölcseért, lemezt tesz rá és megindítja a gépet. Mikor nyolc-tíz lemezt lejátszott, akkor a kezelő ember egyszerűen vállára veszi a gramofont, hónaalja alá kapja az összecsuksútható faállványt és megyen tovább egy házzal.”⁹⁵

A lap 1914 májusában közölte, hogy miután megpróbálták kitiltani a verklivel házalókat a pesti bérházak udvaráról, a 71 éves Szűcs István élelmes ötlettel állt elő: gramofonnal való házalásra kért engedélyt Budapesten.⁹⁶ Az előfizetők 1914 nyarán arról olvashattak, hogy Párizsban már némely boltok előtt beszélőgép hirdeti az árucikkeket, sőt egyes boltokban „akként történik a forgalom lebonyolítása, hogy a kiszolgáló segéd minden vevőnek egy blokkot nyújt át a vásárlás összegéről, amellyel a vevő a kasszájánál fizetni tartozik. Megtörténhetik azonban, hogy a vevő szórakozottságból, vagy tán rossz szándékkal is, elfelejt fizetni. A gramofon harsány figyelmeztetésére azonban a feldékenyben a kötelesség, a rosszindulatuban pedig a lelkiismeret vagy a félelem fölébred és így a gramofon visszatartja attól, hogy a kereskedőt megkárosítsa.”⁹⁷

A lap utolsó két évfolyamának üzleti híreire rányomta a bélyegét az 1913-as gazdasági válság. Ennek jelei már a második évfolyamtól kezdve láthatók: egyre több hírt olvashatunk csődeljárásokról. Sas Náci 1912 szeptemberében vezércikkben foglalkozott a hitelek egymásra halmozásával, az általános pénztelenséggel, a bankok bizalmatlanságából adódó hitelfelmondásokkal és az emiatti tömeges fizetéseképtelenséggel.⁹⁸ A következő szám vezércikke ugyan a gramofonos egyesület létrehozását sürgeti, ismét előjön benne a téma: „Aránylag nagyon rövid idő alatt öt-hat gramofon-nagykereskedő cég ellen kértek csődöt magyar hanglemezgyárosok, akik ilyenformán érzékenyen károsodtak.”⁹⁹ Bár az 1913. február 1-jei számban arról olvashatunk, hogy a bankok ismét mernek hitelezni,¹⁰⁰ májusban újra ott tartott a kereskedelem, hogy a bukások és csődök miatt feltűnően sok volt az üres üzlethelyiség a fővárosban,¹⁰¹ majd 1913 második felében ismét úgy tűnt, hogy javulnak a nemzetközi kereskedelmi feltételek,¹⁰² azonban decemberben¹⁰³ és – egyre növekvő mennyiségben – 1914 tavaszán¹⁰⁴ újra csődeljárásokról adtak hírt.

A *Zenekereskedelmi Közlöny* szerkesztősége számára fontos volt az olvasókkal való kommunikáció, már csak azért is, mert a lap tartalma alapján valószínűsíthető, hogy az olvasótábor legalább két rétegből állt: a felhasználók (vevők, érdeklődők) és a szolgáltatók (gyártók és árusítók) egyaránt találtak benne számukra releváns információkat. Így nemcsak a szerkesz-

95 ADORJÁN László: A gramofon, mint kereseti eszköz. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. augusztus 1., 2–3.

96 L. K.: Szűcs István, a legrégebbi gramofonházaló. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. május 1., 5.

97 S. [Sas Náci?]: Jelenetek a gramofon kereskedelmi életéből. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. július 1., 10.

98 SAS Náci: Fizetéseképtelenségek. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. szeptember 1., 1–2.

99 (S. N.) [Sas Náci]: Megoldás felé. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. október 1., 1.

100 Javult viszonyok. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. február 1., 1.

101 Sok az üres bolthelyiség Budapesten. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. május 1., 8–9.

102 A pénzpiac javulása. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. június 1., 10.

103 Idők jele. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. december 1., 11.

104 Klein Mór makói cég és Breitner S. pécsi cég fizetéseképtelenségéről: Apró hírek. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. március 1., 7.; „Ezen üzlet feloszlik, berendezés eladó, az áru minden áron eladó, 40%-kal leszállított árak”. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. május 1., 7.

tői üzenetek rovat kapott helyet a lapban, hanem nyílt levélnek,¹⁰⁵ helyreigazításnak¹⁰⁶ és bocsánatkérésnek¹⁰⁷ is biztosítottak megjelenési felületet. A kisebb infrastruktúrával és kapcsolatrendszerrel rendelkező gramofonos cégek – és napjaink kutatói – számára kiemelten fontos adatokat tartalmaz az egyes lapszámok utolsó oldalán közzétett „Művészek értesítései” feliratú táblázat, amelyben egyes gramofonfelvételre ajánlkozó előadóművészek értesítési címe mellett néhol repertoárjuk vagy műfajuk is megtalálható.

3. Zeneműkiadás és hangszeripar a *Zenekereskedelmi Közlönyben*

A zeneműkereskedelem aktív jelenléte inkább a lap első időszakára jellemző. Több zeneműkiadó cég is hirdetett a lapban: az első számban három oldalra rúg a Bárd Ferenc és Testvére, a Nádor Kálmán, a Rózsavölgyi és a Harmónia által megjelentetett új kottakiadványok hirdetése,¹⁰⁸ a második számban pedig a Harmónia Rt. mellett Klökner Ede és Méry Béla újdonságértesítőjét találjuk ugyanilyen terjedelemben.¹⁰⁹ Csak a Rozsnyai zeneműkiadó újdonságai kétoldalnyi felületet foglaltak el 1911 szeptemberében.¹¹⁰ A lapnak eleinte állandó rovatát képezte a Magyar Zeneműkiadók és Kereskedők Országos Egyesülete értesítési felülete mint „hivatalos rész”, amely általában az egyes lapszámok kétharmadánál, a 11. vagy 12. oldalon kapott helyet. A hivatalos részben az Egyesület közzétette az üléseinek jegyzőkönyveit és különböző jelentéseit, ezekből a tagság létszáma, változásai és peres ügyei mellett olyan érdekességekről is értesülhetünk, hogy már 1912 májusában felmerült egy magyar zeneműbibliográfia létrehozásának szándéka.¹¹¹

Ez az aktivitás később alábbhagyott: az egyesületi hivatalos rész 1912 júliusa és októbere között ideiglenesen, majd 1913-tól egyáltalán nem jelent meg. Ezzel együtt a zeneműújdonságok hirdetési is elmaradoztak. Az olvasók 1912 márciusában még értesülhettek a Zipser és König zeneműkiadó új kiadványairól,¹¹² azután hosszú időre a kottaújdonságok hirdetése is eltűnt a lapból. Mindez különösen feltűnő azok fényében, hogy egyrészt a Magyar Zeneműkiadók és Kereskedők Országos Egyesületének tagjai kedvezményesen hirdethettek a lapban,¹¹³ másrészt 1912 júliusában arról cikkezett a lap, hogy a hazai zenemű-kereskedelem óriásit fejlődött, és a reklámtevékenység átalakulása és az új műfajok népszerűsége nagyot lendített az új kottakiadványok számán.¹¹⁴ Mint a cikk írója kijelentette: „Nem készítettem

105 GÁBOR Andor: Kérem a vidéki hanglemezszereskedőkhöz! *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. augusztus 1., 12.; M...r B...a: Levél a trombita hegedűről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. április 1., 9–10.

106 Egy Nádor Kálmánnál megjelent kottakiadványt tévesen Bárd Ferenc kiadványaként tüntettek fel. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. augusztus 1., 12.; Helyreigazítás. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. november 1., 5.

107 Garai Ármán nyilatkozatát ld. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 12.

108 *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. március 1., 14–16.

109 *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. április 1., 10–12.

110 *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. szeptember 1., 11–12.

111 Magyar Zeneműkiadók és Kereskedők Országos Egyesülete. Hivatalos rész. Titkári jelentés, 1912. május 11. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. június 1., 12. Az Egyesület titkára dr. Marton Sándor volt.

112 *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. március 1., 11.

113 Zeneműkiadók figyelmébe! *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. november 1., 10.

114 GEBHARDT.: Csevegés a zeneműkereskedelemről. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. július 1., 1–3.

róla statisztikát de bizvást merem állítani, hogy az utolsó 10 évben több zeneműkiadvány jelent meg mint az előzőleg lefolyt 50 esztendőben.”¹¹⁵

Mindezek ellenére 1912 novemberében a *Zenekereskedelmi Közlöny* szerkesztősége sajnálkozott, hogy a hazai zeneműkiadók és -kereskedők nem használják hirdetőfelületnek a lapot, nem küldik be újdonságjegyzékeiket.¹¹⁶ Szinte jelképes, hogy a két oldalon elosztott „Panasz” című cikk nem egymást követő oldalakon jelent meg, hanem beékelődik közéjük egy teljes oldalt elfoglaló reklám: az Első Magyar Hanglemezgyár lemezeinek és lejátszóinak hirdetése.¹¹⁷ A lap ekkorra már elsősorban a gramofonszakma fóruma volt, így a panasz nem is talált igazi visszhangra. A *Zenekereskedelmi Közlöny* későbbi lapszámaiban már csak egyszer, 1914 áprilisában találunk hírt kottaújdonságokról.¹¹⁸

A hangszeripar és -kereskedelem szintén változó intenzitással szerepel a lap hasábjain. Úgy tűnik, hogy míg a beszélőgép- és lemezkereskedők és -gyárosok érdekvédelmi szövetkezetének létrehozása szinte megoldhatatlan, de megoldásra váró probléma volt, a hangszeriparban több különböző egyesület is létrejött, és inkább ezek rivalizálása határozta meg a lapban való részvételüket. A zongoragyárosok és -kereskedők 1911 májusában tömörültek egyesületbe,¹¹⁹ 1913 októberében pedig létrejött a Magyar Hangszerkészítők Országos Egyesülete.¹²⁰ Ez utóbbi a neve alapján totális platformnak tűnhet, valójában éppen néhány magyar és nem magyar vonatkozású hangszerkészítővel szemben való állásfoglalás eredményeképpen alakult meg. Néhány magyar hegedűkészítő és cseh származású magyar mester ugyanis belépett az osztrák hegedűkészítők egyesületébe, és azon belül hozták létre az osztrák és magyar hegedűkészítők szövetségét.¹²¹ Ez a szövetség a Technológiai Iparmúzeumban¹²² október 5-én hegedűkiállítást akart rendezni, amelyen 180–200 osztrák céggel szemben kb. 8–10 cseh származású magyar mester képviselte volna a magyar hangszeripart, amin a magyar hangszerkészítők érthető módon megsértődtek. A kiállítás meg is nyílt, és Mogyoróssy Gyula hangszergyáros heves nyilatkozatban kelt ki ellene a *Zenekereskedelmi Közlöny* hasábjain.¹²³

Mogyoróssy ekkor már a *Zenekereskedelmi Közlöny Magyar Hangszer Ipar* című mellékletének segédszerkesztőjeként is szólhatott hozzá a vitához, ugyanis a konfliktus eredményeképpen nemcsak az Egyesület jött létre, de 1913 őszén rövid ideig a *Zenekereskedelmi Közlöny* aktuális számának utolsó négy oldala is *Magyar Hangszer Ipar* címen, a „Magyar Hangszerkészítő Mesterek Országos Szövetségének Hivatalos Lapja” alcímmel jelent meg. A fellángolás azonban nem volt hosszú életű: a *Magyar Hangszer Ipar* a következő számban már csak kétoldalmi terjedelmű volt. A cikkek hangvétele alapján úgy tűnik, hogy az Egyesület a hazai lemezgyárosok közül se mindenkivel ápolt jó viszonyt,¹²⁴ talán ennek is betudható, hogy a nevét nem vették be a lap fejlécébe. A *Magyar Hangszer Ipar* melléklet eltűnése is meg-

115 Uo., 1.

116 Panasz. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. november 1., 10. és 12.

117 *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. november 1., 11.

118 Méry Béla zenemű-újdonságai. Zeneműújdonságok. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. április 1., 12.

119 Ujabb egyesülés. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. május 1., 1.

120 Magyar Hangszerkészítők Országos Szövetsége. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 10.

121 Osztrák támadás a magyar hangszeripar ellen. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 10.

122 A Közép-ipariskola és a Technológiai Múzeum egyesítése után, 1888–1889-ben készült épület a mai Blaha Lujza tér és a Népszínház utca sarkán (József körút 6.) található.

123 MOGYORÓSSY Gyula: Megnyílt az Osztrák-magyar hegedű kiállítás! *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 12–13.

124 Osztrák támadás a magyar hangszeripar ellen. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 10.

lepetésszerűen történhetett, ugyanis az 1914. januári számban a szerkesztők még számítottak a jelenlétére, azonban a szokásos zárólap (Művészek értesítései) után nem a mellékletet találjuk, hanem Balla Ignác Mozart-életrajzát,¹²⁵ márpedig Balla ismeretterjesztő portrészorozata rendszerint előrébb kapott helyet.

Látható tehát, hogy bár a zenemű- és a hangszer-kereskedelem jóval régebbi üzletág, mint a beszélőgép- és a lemezkereskedelem, mégis a különböző beszélőgépek és az azok által lejátszható hanglemek lettek a *Zenekereskedelmi Közlöny* elsődleges témái. Részben valószínűleg épp a beszélőgépipar fiatal volta okozta, hogy annak volt a legnagyobb az újdonság- és reklámereje. Ahogy Faragó Jenő találóan összefoglalta: „A találmányok századának összes produktumai közül csak kettő lett igazán népszerű: az automobil és a gramofon. A gramofonnak még külön előnye az, hogy jóval könnyebben kezelhető, mint az automobil.”¹²⁶ A beszélőgépipar ismerte fel és használta a leginkább a reklám által biztosított előnyöket, és a divatcikké váló gramofon jóvoltából meg tudta előzni a hangszer- és zenemű-kereskedelmet is. Ez a hangsúlyeltolódás jól látszik az első szám vezércikkén is: noha a *Zenekereskedelmi Közlöny* tulajdonképpen a Magyar Zeneműkiadók és Kereskedők Országos Egyesületének hivatalos közlönye volt, a lapot indító cikkben jóval több szó esett a gramofonról és a fonográfáról, mint a zenemű- vagy a hangszer-kereskedelemről.¹²⁷ Talán ez az ellentmondás is motiválta a lapot szerkesztő Sas Nácit abban, hogy minden tőle telhetőt megtegyen a Magyar Beszélőgépkereskedők és Iparosok Egyesülete létrehozásáért és életben tartásáért.

4. Magyar Hanglemez Újság (1913–1914)

A nem túlságosan hosszú életű *Zenekereskedelmi Közlöny*höz képest is jóval rövidebb ideig működött a *Magyar Hanglemez Újság*: összesen kilenc száma jelent meg 1913 októbere és 1914 júliusa között. Szintén havilapként, eleinte minden hónap elsején, de a harmadik számtól a hónap közepén, 15-én jelent meg, valószínűleg épp azért, hogy elkerüljék a *Zenekereskedelmi Közlöny* megjelenésével való ütközést. Mind a terjedelme – számonként nyolc oldal, leszámítva az 1913. decemberi dupla terjedelmű számot –, mind az ára szerényebb volt, mint amazé: előfizetése egy évre 4 korona volt, de a gramofontulajdonosok ingyen kézhez kapták. A szerkesztőség és a kiadóhivatal címe a magyar hanglemeztörténet kutatói számára ismerős: Budapest, VIII. Práter utca 53., azaz az Első Magyar Hanglemezgyár címe. Bár a szerkesztőségi cím a második számtól kezdődően megváltozott (Budapest, VII. Kertész u. 46.), a telefonszám (József 2–39) itt is ugyanaz maradt mindvégig, tehát ha valaki a szerkesztőséget telefonon kívánta felhívni, a készülék az Első Magyar Hanglemezgyárnál csengett.

Nemcsak ennyi kapcsolat állt fenn a Hanglemezgyár és az újság között. Bár nem mondták ki, mégis világos, hogy a lap tulajdonképpen a Hanglemezgyár házi újságjaként működött: a felelős szerkesztő Greiner Antal volt, a Hanglemezgyár vezetője,¹²⁸ és a címlap fejlécében a gyár aktuális márkája, a Special Record bukolicus jelenetet ábrázoló lemezcímke-rajzát

125 BALLA Ignác: Nagy zeneszerzők életrajza. Mozart. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. január 1., 15–16.

126 FARAGÓ Jenő: Nyári gondolatok két karrikatura láttára. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1912. szeptember 1., 2–3., 3.

127 A szerkesztőség [dr. MARTON Sándor – SAS Náci]: Avatás. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. március 1., 1–2.

128 Az Első Magyar Hanglemezgyárról ld. SIMON Géza Gábor: *Újjé, a Ligetben nagyszerű... Az Első Magyar Hanglemezgyár budapesti felvételeiből*. CD kísérszöveg. Pannon Archiv, PA 6666. 2002.

fedezhetjük fel. A portrécikkek a cég legnépszerűbb, kizárólagosan szerződötetett előadóművészeit mutatták be, a lemezbírálatokban és a hirdetések között más lemezcégek kiadványait nem találjuk. A cikkek nagy része aláírás nélkül jelent meg, a néhány cikk alatt olvasható „be.” rövidítés valószínűleg a kevés aláírt írás szerzőjét, ugyanazt a Benedek Lászlót takarja, aki pár hónappal a lap indulása előtt még a Hanglemezgyár munkatársaként számolt be a Nők Nemzetközi Választójogi Szövetségének budapesti kongresszusán készített hangfelvételekről a *Zenekereskedelmi Közlöny* hasábjain.

Vajon miért érezte szükségesnek a *Zenekereskedelmi Közlöny*ben amúgy is előkelő helyet elfoglaló Első Magyar Hanglemezgyár egy saját folyóirat indítását – azon túl, hogy a reklám bármilyen mennyiségben hasznos lehet a cég számára? Mint fentebb említettem, 1913 októberében alakult meg a Magyar Hangszerkészítők Országos Szövetsége, amelynek hivatalos lapja a *Zenekereskedelmi Közlöny* lett,¹²⁹ és ugyancsak 1913-ban sikerült életre hívni a Magyar Beszélőgépkereskedők és Iparosok Országos Egyesületét, amely azonban eleinte nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Elképzelhető, hogy az Első Magyar Hanglemezgyár vezetősége egyrészt a Magyar Hangszerkészítők Országos Szövetségének szervezkedése, másrészt a Magyar Beszélőgépkereskedők és Iparosok Országos Egyesületének eredménytelensége miatt úgy látta, hogy szükséges lesz a *Zenekereskedelmi Közlöny* mellett egy önálló, a cég érdekeit érvényre juttató sajtóterméket is indítani.

Emiatt felmerülhet a kérdés, hogy a *Magyar Hanglemez Ujság* valójában gramofonlemez szakfolyóiratnak tekinthető-e egyáltalán. Bár tény, hogy akár céges reklámkiadványnak is minősülhet, a tartalma mégis sokszínűbb, mint a lemezcégek változó rendszerességgel megjelentetett, kisebb-nagyobb terjedelmű hirdetései és katalógusai. A *Magyar Hanglemez Ujság*ban nemcsak hirdetések, hanem a nyomtatott média szerinti, hagyományos értelemben vett cikkek – portrék, hírek, beszámolók – is megjelentek, és maga a lap a külalakját tekintve is inkább folyóiratnak, mintsem reklámújságnak minősül. Ami pedig a szerkesztőség szerinti önmeghatározást illeti: a lap alcíme „Magyar beszélőgép- és hanglemez ipari és kereskedelmi szakközlöny. Gramofon tulajdonosok lapja”. Mindezek alapján véleményem szerint az újság folyóiratnak tekinthető.

A *Magyar Hanglemez Ujság* vezércikkei az Első Magyar Hanglemezgyárhoz szorosabban kötődő személyiségekről, a cég kizárólagosan szerződötetett előadóiról szoltak, és ők voltak láthatók a címlapfotókon is. Az első lapszámban Rózsa S. Lajos énekművész köszöntötte az olvasókat,¹³⁰ majd a következőben Blaha Lujza osztotta meg gramofonos élményeit.¹³¹ Az 1914-es lapszámokban Steinhardt Géza kupléénekes és komikus,¹³² Nádor Jenő nótáénekes,¹³³ Göndör Aurél komikus,¹³⁴ valamint Hegedüs Gyula színész és énekes¹³⁵ portréi kaptak helyet. Két további különleges személy is kiemelt helyen szerepelt: Kurucz János elsősorban a Hanglemezgyár által kizárólagosan szerződötetett nótaszerzőként érdemelte ki a címlapon el-

129 Magyar Hangszerkészítők Országos Szövetsége. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. október 1., 10.

130 RÓZSA S. Lajos: Az olvasóhoz! *Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. október 1., 2.; (J.): Rózsa S. Lajos. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. október 1., 2.

131 *Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. november 1., 2.

132 Steinhardt Géza. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. január 15., 2.

133 Nádor Jenő. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. február 15., 2.

134 be. [BENEDEK László?]: Göndör Aurél. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. március 15., 2.

135 be. [BENEDEK László?]: Hegedüs Gyula. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. április 15., 2.

foglalt helyét, bár a cég kiadványain a saját dalainak zongorakísérőjeként¹³⁶ és szólistaként¹³⁷ is szerepelt. Még szokatlanabb, a korabeli magyar szaksajtóban egyedülálló eset, hogy egy hangmérnök is helyet kapott a címlapon: a Hanglemezyár fényképpel és részletes portré-cikkben mutatta be újonnan szerződött hangmérnökét, Ivor Robert Holmest.¹³⁸ A fiatal szakember addigi pályáját összefoglaló cikk hangzatos megállapítása – „a nemzetközi nagy művészek felvételeinek javát I. R. Holmes igazgató készítette” – persze inkább reklám volt, mintsem teljes mértékben igaz állítás.¹³⁹

A *Magyar Hanglemez Ujság* is közölt lemezbírálatokat, ezek azonban még annyira sem közelítették meg a kritika műfaját, mint a *Zenekereskedelmi Közlöny* bírálatai. Bár a rovat első írása nagyon szigorú szakemberként mutatja be a nevét eltitkoló kritikust,¹⁴⁰ a rovatban közölt cikkek inkább lemezajánlóknak, mintsem lemezkritikának nevezhetők: az írásokból leginkább azt tudjuk meg, hogy az Első Magyar Hanglemezyár újdonságai minden korábbi gramofonlemez felülmúlnak mind hangminőség, mind repertoár, mind pedig az előadóművész interpretációja terén.¹⁴¹ További visszatérő rovata volt a magyarnótakotta: a lapszámok nagy részében egy-egy népszerű magyarnóta kottáját közzétették.

A lap jogi természetű témákkal is foglalkozott, ezek között is kiemelten az új sajtótörvényről. Ez azért is volt fontos a lap számára, mert – mint azt többször is hangsúlyozták – az csak a Magyarországon gyártott sajtótermékekre vonatkozott, így a lemezcégek közül csak az Első Magyar Hanglemezyárat érintette.¹⁴² A lap munkatársa kissé bulvárjellegű cikkben mutatta be, miként beszélgetett Sélley Barnabás főügyész helyettessel a törvény szövegének beszélőgépekre vonatkozó részeiben található ellentmondásokról: „Az új sajtótörvény 2§-ának második bekezdése sajtóterméknek minősíti a fonograf vagy más készülék útján többszörösített kifejezéseket. A törvény ezen definiálása nem szabatos, mert itt világosabban kellett volna a gramofonlemezeket körülírni. Hiszen ma már alig gyártanak fonograf hengerket, Magyarországon pedig egyáltalában nem.”¹⁴³ Sajnos a lap túlságosan rövid életű volt a téma alaposabb kifejtéséhez.

136 Például Király Ernő partnereként: *A pápai dimbes-dombos...* (Special Record 10402, matr. 10402) és *Akác-lombos kis fálumba...* (Special Record 10402, matr. 10404); Rózsa S. Lajos partnereként: *Sokszor úgy szeretnék sírni...* (Special Record 11260, matr. 11260), *Oh csak még egyszer összejönnénk...* (Special Record 11261, matr. 11261) és *Hervadó rózsák közt* (Special Record 11262, matr. 11262)

137 *Magyar ábránd* című két lemezoldalra rögzített kompozícióját a *Magyar Hanglemez Ujság* hirdette. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. február 15., 5.

138 I. R. Holmes. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. december 15., 2.

139 Ivor Robert Holmes (1886–1960) 1906-tól 1910-ig a The Gramophone Company munkatársa volt, majd 1911 és 1913 között a Lindström-konzernhez tartozó Lyrophon és Baidaphon márkájú lemezekhez készített hangfelvételeket a Közel-Keleten. Az Első Magyar Hanglemezyárnál való rövid működése után, 1914-től 1921-ig a Columbia lemezcég hangmérnöke volt. Tevékenységéről részletes adatokat nyújt a Recording Pioneers weboldalon található összefoglaló, http://www.recordingpioneers.com/RP_HOLMES1.html.

140 A lapnak „sikerült, nem éppen jelentéktelen áldozatok árán hazánk egyik »csak a veséjét« jelszóval és élesre fent boncoló késsel dolgozó műkritikusát megnyernie.” (Kritikus): *Lemezbírálatok. Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. október 1., 3–4.

141 Például: „a jelen kritikám tárgyait képező hanglemezek hangszíneit bírálva, meglepetéssel konstatáltam, hogy azok az eddigieket, meszsze, felülmúlják; csillogó fényükkel, meglepő tisztaságukkal, a kitünően megérthető szöveggel, sima, zökkenés nélküli menetükkel stb. végtelen kellemes és örömteljes hatást váltanak ki a hallgatóból.” (Kritikus): *Lemezbírálatok. Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. december 15., 7–11.

142 Az új sajtótörvény. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. április 15., 7.

143 be. [BENEDEK László?]: Az új sajtótörvény és a hanglemez. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. május 15., 2–3.

A *Magyar Hanglemez Ujság* igen aktívan igyekezett kapcsolatot tartani az olvasóival. Ezt egyrészt az ingyenes terjesztéssel tette: akinek volt otthonában gramofonja, postacíme beküldése után ingyen megkapta a lapot,¹⁴⁴ másrészt folyamatosan párbeszédre invitálta az olvasókat. Az első – és egyetlen – karácsonyi számban körkérdest intéztek a gyárhoz szorosabban kötődő zeneszerzőkhöz: „melyik dalát tartja ezidőszerint a közel jövő slágerének?”¹⁴⁵ Zerkovitz Béla, Hetényi-Heidelberg Albert, Sas Náci és Kondor Ernő válaszai több szempontból is jó fogásnak bizonyultak: a cég megtudta, hogy mely dalokat érdemes felvenni – ha ez eddig nem történt volna meg –, a közönség pedig magától a szerzőtől értesült arról, hogy mit lesz érdemes megvenni a közeljövőben. Paradox szituáció: a slágert a közönségsiker tenné slágerre, de ezúttal a zeneszerző sugallhatja a közönség véleményét. A közönség a következő számtól kezdődően fejthette ki a véleményét: 1914 januárjában a lap feltette a kérdést olvasóinak, hogy a Hanglemezgyár mely kiadványát tartják a legjobbnak, azzal csábítva, hogy a kérdésre választ adók között egy gramofont és hozzá tíz hanglemezt fognak kisorsolni.¹⁴⁶ Már a rákövetkező számban közzétettek néhányat az olvasói levelekben beérkezett rövid indoklásokból,¹⁴⁷ végül 1914 áprilisában közzétették a szavazás eredményeként kialakult sorrend első tíz helyezettjét,¹⁴⁸ az legjobbnak ítélt „Hervadó rózsák közt” című hangfelvételre szavazók közül pedig kisorsolták a gramofon és a tíz Special-hanglemez szerencsés nyertesét.

A *Magyar Hanglemez Ujság*ból is tudomást szerezhethünk olyan, rendkívüli érdeklődésre számot tartó hangfelvételekről, amelyeket a kutatás jelenlegi állása szerint – az 1913-as nőkongresszus alkalmából készült felvételekhez hasonlóan – nem ismerünk. Az Első Magyar Hanglemezgyár 1913–1914 fordulóján három prózai hangfelvétel-sorozatot is készített: 1913 karácsonyára díszkiadású albumban meselemezeket bocsátottak piacra,¹⁴⁹ illetve a Népopera művészei Fehér Artúr vezetésével magyar és külföldi verseket vettek lemezre, tulajdonképpen hangjáték formájában.¹⁵⁰ Ez utóbbi lemezekhez kapcsolódva a cég híres magyar írókat is felkért, hogy örökítsék meg hangjukat gramofonlemezen. Első alkalommal, 1913 novemberében vagy decemberében, Molnár Ferenc állt a felvevőtölcsér elé.¹⁵¹ Az általa elmondottakat, valamint Heltai Jenő¹⁵² és Bródy Sándor hangfelvételének kivonatát megismerhetjük a *Magyar Hanglemez Ujság*ból, és azt is megtudhat-

144 Az első szám utolsó oldalán a szerkesztőségi üzenetek között a következőket olvashatjuk: „Többeknek: Helyszüke miatt közöljük, hogy lapunkat minden beszélőgéptulajdonosnak, ha pontos címét levelező lapon közli, díjtalanul és bérmentve megküldjük. Olvasóinkhoz! Felkérjük t. olvasóinkat, hogy küldjék be azon ismerőseik címét, kiknek gramofonjuk van! Lapunkat ingyen megküldjük minden érdeklődőnek.” *Magyar Hanglemez Ujság*, I/1 (1913. október 1.): 8. Összehasonlításként megjegyezhető, hogy a *Zenekereskedelmi Közlöny* csak a 8. lapszámig küldött nagy mennyiségű ingyenes számot, 1911 októberétől kezdve már csak korlátozott számban bocsátottak rendelkezésre ingyenes mutatószámokat. Ld. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1911. október 1., 11.

145 Karácsonyi körkérdéseink. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. december 15., 6–7.

146 *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. január 15., 8.

147 *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. február 15., 7.

148 Melyik Special lemezt tartja a legjobbnak? *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. április 15., 4.

149 Mesekönyv. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. december 15., 11–12.

150 Petőfi Sándor *Falu végén kurta kocsma...* kezdetű verse, Farkas Imre *A vén cigány* című kétrészes műve és Heinrich Heine *A két gránátos* című verse meg is jelent hanglemezen (Special Record 11386–11387, 11388 és 11813). Két további szavaltat (*A két ripacs* és a *Haláltánc*, Special Record 11813 és 11874) szerzőjét nem ismerjük. A sorozat további részeiként tervezték Vörösmarty Mihály (*Kis gyermek halálára*), Arany János (*Walesi bárdok*) és Eötvös József (*A megfagyott gyermek*) című műveinek felvételét, ezek elkészültéről egyelőre nincs hozzáférhető adat. Ujszerű gramofon felvételek. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. november 1., 2–3.

151 Gramofon mint háziállat. Elmondta: Molnár Ferenc. *Magyar Hanglemez Ujság*, 1913. december 15., 2–3.

152 Magyar írók élő szóban! *Magyar Hanglemez Ujság*, 1914. január 15., 2–3.

juk, hogy rajtuk kívül Rákosi Jenő és Herczeg Ferenc hangjáról is készült lemezfelvétel 1914 tavaszán. A kiváló ötlet tárgyi megvalósulását azonban egy rossz döntés megakadályozta: a lemezgyár nem bocsátotta piacra az egyes hanglemezeket, hanem *Magyar írók élő szóban* címmel együtt, sorozatként tervezte kiadni a hangfelvételeket.¹⁵³ E lemezek azonban valószínűleg sose jelentek meg: a világháború kitörése elsöpörte nemcsak a tervet, de magát a lemezgyárat is.

A két lemezes szaklap közti kapcsolatot jól illusztrálja, hogy e prózai hangfelvételek elkészítésének szándéka feltehetőleg Lovászy Károlynak a *Zenekereskedelmi Közlönyben* 1913 nyarán megjelent írása nyomán keletkezett.¹⁵⁴ Lovászy ugyanis a hangfelvételek megkezdése előtt pár hónappal amellezt érvelt, hogy bár a gramofon leginkább szórakoztatóipari termék, de eljött az ideje annak, hogy komolyabb kulturális célokra is felhasználják: „Az irodalmi társaságoknak azon kellene igyekezniök, hogy a híres írók élőszavát legalább egy-egy lemezen megörökítsék az utókor számára,”¹⁵⁵ illetve „[r]engeteg család venne olyan gramofonlemezeket, amelyek apró gyermekverseket vagy meséket adnának elő a kicsinyek számára.”¹⁵⁶

5. Az első világháború

A *Magyar Hanglemmez Ujság* 1914 májusában arról tájékoztatta olvasóit, hogy júniusban és júliusban a színházi újságok példáját követve nem jelentetnek meg új lapszámot.¹⁵⁷ Ennek ellenére 1914. június 15-i dátummal megjelent még egy szám (túlnyomórészt korábban már megjelent cikkek újraközlésével), amely a Hangya szövetkezet és az Első Magyar Hanglemmezgyár között létrejött együttműködés keretében mint „szövetkezeti szám” látott napvilágot.¹⁵⁸ Az augusztusra tervezett új szám már nem került a gramofontulajdonosok kezébe. Az Első Magyar Hanglemmezgyár – a jelenlegi adataink szerint – még húsz felvételt készített a világháború kitörése után,¹⁵⁹ majd feltehetőleg az általános mozgósítás egyik első áldozataként csődbe ment, és 1915-ben elkezdődött a felszámolása.¹⁶⁰

A *Zenekereskedelmi Közlöny* utolsó száma 1914. július 1-jei dátummal – és egészen biztos, hogy még 1914. július 5-e előtt¹⁶¹ – jelent meg. A *Magyar Hanglemmez Ujsághoz* hasonlóan a világháborúról semmit sem olvashatunk benne, azonban tény, hogy augusztus 1-jén már nem jelent meg új szám. A két magyar gramofonszaklap tehát – több jelentős külföldi gramofonfolyóirattal ellentétben – nem élte túl az első világháború kitörését. A magyar hanglemezsajtó csak az 1920-as évek közepén indult újra, ekkor azonban már nem önmagában a gramofon, hanem a rádió adta a lendületet a rögzített hanggal kapcsolatos szaklapok indításához.¹⁶²

153 BENEDEK László: Bródy Sándor tölcser előtt. *Magyar Hanglemmez Ujság*, 1914. április 15., 2–3.

154 LOVÁSZY Károly: Gramofon a kultúra szolgálatában. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1913. június 1., 1–2.

155 Uo., 1.

156 Uo., 2.

157 *Magyar Hanglemmez Ujság*, 1914. május 15., 7.

158 CSERNY Ödön: Beszélőgép a szövetkezetekben és a gazdakörökben. *Magyar Hanglemmez Ujság*, 1914. június 15., 2–4.

159 E felvételekről ld. SZABÓ Ferenc János: 1914 hangjai. In: KAPPANYOS András (szerk.): *Emlékezés egy nyár-éjszakára: Interdiszciplináris tanulmányok 1914 mikrotörténelméről*. Budapest, MTA BTK, 2015. 295–306.

160 *Központi értesítő*, 1915/70., a bejegyzés dátuma: 1915. augusztus 11.

161 A lapszámban olvasható a beszélőgép- és a hanglemmez-kereskedők egyesületének július 5-i kirándulásának a terve. Gramofonosok kirándulása. *Zenekereskedelmi Közlöny*, 1914. július 1., 10.

162 Például: *Rádió Amatőr és Gramofon Szemle* (1926–1935), *Varrógép – Kerékpár – Gramofon* (előbb: *Gramofon, Varrógép, Kerékpár*, 1927–1938), illetve *Rádió és Gramofon Hírlap* (1929–1934).